

Małgorzata Dubrowska

Powstanie styczniowe w obiektach medalierskich i falerystycznych Muzeum Historycznego m.st. Warszawy

Almanach Muzealny 7, 128-145

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Małgorzata Dubrowska

**POWSTANIE STYCZNIOWE W OBIEKTACH
MEDALERSKICH I FALERYSTYCZNYCH MUZEUM
HISTORYCZNEGO M.ST. WARSZAWY**

R

ozwój warszawskiej produkcji medalierskiej i falerystycznej w XIX i XX wieku nierozdzielnie związany był z potrzebą upamiętnienia ważnych wydarzeń politycznych o wymowie patriotycznej. Jeden z wiodących tematów stanowiły narodowe zrywy niepodległościowe, w tym powstanie 1863/1864 roku. Z powodu restrykcji władz carskich, zakazujących między innymi wydawania i upowszechniania pamiątek narodowych, tego typu obiekty zamawiano często także w zagranicznych ośrodkach medalierskich. W zbiorach Muzeum Historycznego m.st. Warszawy znajduje się na przykład medal na *Krwawe Dni Warszawskie*, który przypominać miał tłumne manifestacje ludności stolicy z 27 lutego i 8 kwietnia 1861 roku, poprzedzające późniejszy zryw powstańczy. Wydany został konspiracyjnie w Brukseli przez Jeana Nicolasa Dargenta według projektu Bolesława Podczaszyńskiego. Inny medal z muzealnej kolekcji, *Powstanie styczniowe 1863-1864*, wykonany przez Fritza Ulysse'a Laundry'ego, udało się wydać członkom Rządu Narodowego w Genewie. Wybito go w czterech odmianach, chociaż nie przedstawiał wysokiej wartości artystycznej. Wreszcie trzeci obiekt z tamtego okresu, medalion *Pamiętka po 1863 roku*, pochodzący zapewne z warszawskiego zakładu Jana Salomona Minheimera, przedstawia kompozycję wzorowaną na rysunku Artura Grotgera wypracowanym do IV kartonu *Widzenie* z martyrologicznego cyklu *Lithuania* z 1866 roku.

Kolejne obiekty o tematyce powstańczej zgromadzone w Muzeum pochodzą już z okresu I wojny światowej i odnoszą się do poszczególnych rocznic obchodzonych we Lwowie, w Krakowie, a zwłaszcza w Warszawie. Lwów wyrobami firm grawerskich, głównie Eugeniusza Mariana Ungra, upamiętnił 45. rocznicę powstania przypadającą na 1909 rok, a gmina miasta Krakowa 50. rocznicę uczciła pięknym medalem Wojciecha Jastrzębowskiego wybitym w Wiedniu w 1913 roku.

Lata I wojny światowej to czas pełen nadziei na odzyskanie niepodległości, co swoje odzwierciedlenie znalazło między innymi w twórczości medaliersko-grawerskiej na terenie Warszawy. Sprzyjała temu zliberalizowana w sierpnia 1915 roku polityka niemieckich władz okupacyjnych, które tolerowały kultywowanie symboliki narodowej i rocznic historycznych wydarzeń. Obchody 53. i 54. rocznicy powstania w 1916 i 1917 roku, a zwłaszcza 52. rocznicy stracenia członków Rządu Narodowego na stokach Cytadeli (1916) upamiętniono w różnych wyrobach: medalach, odznakach, medalikach, plakietkach, pierścieniach i obrączkach. Wytwarzały je zakłady artystyczno-grawerskie nakładem różnych towarzystw społeczno-patriotycznych lub zawiązywanych *ad hoc* komitetów organizacyjnych obchodów rocznicowych.

Często same zakłady grawerskie występowały w roli wydawców, jak warszawskie pracownie: Wincentego Stefana Wiśniewskiego przy ulicy Trębackiej 7, Jana Knedlera przy Nowym Świecie 45, Józefa Chylińskiego przy ulicy Elektoralnej czy Pawła Bitschana przy ulicy Długiej 51. We Lwowie wytwórczość o wymowie patriotycznej kultywował wspomniany już Eugeniusz Marian Unger w pracowni przy ulicy Chruszczyzny 7, a w Krakowie – Franciszek Zajac i Jakub Walenta przy ulicy Sławkowskiej 3.

Pamiętki rocznicowe związane z powstaniem styczniowym wprowadzały i upowszechniały nową symbolikę patriotyczną. Dość popularnym motywem było obowiązuje od maja 1863 roku godło powstańczego Rządu Narodowego – wizerunek orła w zwieńczeniu trójdzielnej tarczy z herbami Polski, Litwy i Rusi. Swoją wymowę miało też przedstawienie krzyża w wieńcu cierniowym i nałożonym nań sercem, okolone okazjonalną datą i inskrypcją, często głoszącą hasła: „Równość, Wolność, Niepodległość”, „Bóg z nami” czy „W jedności siła”. Na wyrobach tych można odnaleźć też motywy określające ich nakładców, na przykład orzełek z promieniami słonecznymi oznaczał, że środki pochodziły od Naczelnego Komitetu Narodowego, a orzełek legionowy, że wybicie sfinansowała Polska Organizacja Wojskowa lub Liga Kobiet Pogotowia Wojennego.

Znaczna liczba medali upamiętniała uroczystości na stokach Cytadeli Warszawskiej, które odbyły się 5 sierpnia 1916 roku, w 52. rocznicę stracenia członków Rządu Narodowego: Romualda Traugutta, Rafała Krajewskiego, Józefa Toczyskiego, Romana Żulińskiego i Jana Jeziorańskiego. Podczas odprawionej wówczas mszy polowej, w asyście władz miejskich, weteranów 1863 roku i licznych delegacji organizacji społecznych, w miejscu kaźni poświęcono krzyż dębowy. Wydarzenie to znalazło odbicie w licznie wydawanych przez firmy grawerskie odznakach.

Szczególnością popularnością cieszyły się pierścienie i obrączki z wizerunkiem krzyża i datą uroczystości.

Postać Romualda Traugutta (1826–1864), generała i ostatniego dyktatora powstania, przypomniano na medalionach i plakietach również w późniejszych latach, już po odzyskaniu przez Polskę niepodległości. Odnotować tu należy medalion autorstwa Stanisława Romana Lewandowskiego z około 1924 roku i medalion wykonany w pracowni Władysława Miecznika, zapewne według modelu Zofii Trzczińskiej-Kamińskiej z 1933 roku. Wizerunek Traugutta spopularyzowała też jedna z plakiet projektu Józefa Aumillera, wydana w specjalnej serii portretowej przez Mennicę Państwową w Warszawie w 1938 roku.

Niezwykle uroczyste celebrowano w całym kraju 70. rocznicę powstania styczniowego, przypadającą w 1933 roku. Z tej okazji Komitet Obywatelski Obchodów ustanowił odznakę – *Krzyż 70-lecia Powstania Styczniowego* – nadawaną jednorazowo przez kapitułę. Na wniosek miejscowych komitetów Stowarzyszenia Wzajemnej Pomocy Uczestników Powstania 1863–1864 oraz Komitetu Obywatelskiego otrzymali ją wszyscy weterani oraz ci, którzy przez wiele lat nieśli im pomoc i opiekę – łącznie 258 osób. Jedną z tych ostatnich była kuratorka i opiekunka schroniska dla powstańców, Janina Korsakowa, która swój pamiątkowy krzyż przekazała Muzeum Historycznemu w Warszawie.

Dużą wartość dla zbiorów muzealnych tego okresu historycznego miało przejęcie spuścizny po Andrzeju Jakóbkiewicz, uczestniku zrywu 1863 roku, więźniu warszawskiej Cytadeli i sybiraku. Fotografie, materiały archiwalne, a także ordery – *Krzyż Walecznych* (nadany w 1921 roku) i *Order Virtuti Militari V klasy* (nadany w 1923 roku) wraz z legitymacjami nadania oraz odznakę *Stowarzyszenia Weteranów Powstania Styczniowego* przekazała do Muzeum wnuczka powstańca – Hanna Romiszowska.

W zbiorach Muzeum Historycznego, co warto zaznaczyć, wszystkie pamiątki związane z ruchami wolnościowymi w Warszawie i nie tylko są gromadzone z dużym pietyzmem. Wiele uwagi poświęca się zarówno obiektom okazjonalnie wydawanym przez różne państwowe i społeczne organizacje, upamiętniające zwykle okrągłe rocznice wydarzeń, jak i pamiątki prywatne, dotyczące życia i zasług ofiarodawcy.

OBIEKTY Z EPOKI

1. Medal *Krwawe Dni Warszawskie, 27 lutego i 8 kwietnia 1861 roku*

Brąz, bicie, śr. 90 mm; nr inw. MHW 600 [il. 1], Bolesław Podczaszyński (1822–1876), projekt Jean Nicolas Dargent (1817–1871), wykonanie 1861, Bruksela. A. Alegoryczna postać Polski krocząca przed sarkofagiem z nazwiskami 31 poległych; w tle mogiły, u góry: Z KRWI WASZEJ POWSTANIE / MŚCICIEL TEJ ZIEMI; u dołu: dwie gałązki dębowe, na nich znajdują się herby Polski i Litwy oraz ziem polskich. R. W wieńcu cierniowym: PAMIĘCI/POLEGŁYCH I RANNYCH / NA ULICACH WARSZAWY / WSPÓŁBRACI / A KU WIECZNEJ MORDERCÓW / HAŃBIE; u dołu na wstędze: 27 LUTEGO 1861 + 8 KWIETNIA. Sygn. na A.: N. Dargent.

Medal upamiętnia patriotyczne manifestacje w Warszawie w lutym i kwietniu 1861 roku, które poprzedziły zryw powstańczy lat 1863–1864. Zakończoną krwawą masakrą uczestników jednej z nich na placu Zamkowym daty asumpt do zaprojektowania tego okazałego i wymownego medalu. Inicjatorem jego wybicia był zapewne Karol Beyer (1818–1877), numizmatyk i fotograf warszawski, dokumentalista tamtych wydarzeń i jeden z członków komitetu Delegacji Miejskiej, a projektantem Bolesław Podczaszyński, architekt i rysownik, pracujący wówczas w Warszawie. Medal wykonany został konspiracyjnie w Brukseli, w pracowni medalierskiej J.N. Dargenta, którego sygnatura została wkomponowana w listki gałązek dębowych na awersie medalu.

Bibl.: Więcek 1972, s. 214, il. 215; J. Dzikowski, N. Dargent wykonawcą polskiego medalu z 1861 r., „Biuletyn Numizmatyczny”, 1975, nr 1 (99), s. 16–17; Jędrysyk-Migdalska, Tryka, p. 144, il.; Cieślak, poz. 6, il.

2. Medal *Powstanie Styczniowe 1863–1864*

Cyna, bicie, śr. 35 mm; nr inw. MHW 1515 [il. 2], Fritz Ulysse Landry (1842–1927), projekt i wykonanie, 1863, Genewa. A. Trójpolowa tarcza z herbami Polski, Litwy i Rusi; wokoło: NA PAMIĄTKĘ POWSTANIA POLSKI + W ROKU 1863. R. Postać szlachcica i chłopa ściskających sobie dłonie; wokoło: RÓWNOŚĆ + WOLNOŚĆ + NIEPODLEGŁOŚĆ. Sygn. na R.: F. Landry.

Medal wybitý na zlecenie Rządu Narodowego Polskiego w Szwajcarii w pracowni Fritza Landry’ego w Genewie. Jest jednym z medali historycznych wydanych przez rząd powstańczy w 1863 roku dla upamiętnienia powstania i uwłaszczenia chłopów (dekretem z 22 stycznia). Medale te, ciekawe ze względu na ówczesną sytuację polityczną Polski, nie wykazują wysokiej wartości artystycznej. Medal wybitý został w czterech odmianach (różnice w rysunku i liternictwie).

Bibl.: Czapski 5376; Strzałkowski 1982, s. 73; Szyszko-Czyżak, p. 70, il.

3. Medalion *Pamiętka po 1963 roku*

Brąz, odlew, śr. 320 mm; nr inw. MHW 16181 [il. 3], Jan Salomon Minheimer (1808–1879), projekt i wykonanie według rysunku Artura Grottgera z cyklu *Lithuania* z 1866 roku, po 1866, Warszawa. Medalion jednostronny, w otoku z łańcucha żałobnego scena objawienia Matki Bożej Królowej Polski zesańcowi w kopalni na Sybirze. Niesygnowany.

Medalion wykonany został zapewne przez Jana S. Minheimera, medaliera, rysownika i rytownika, w jego warszawskim zakładzie medalierskim przy ulicy Królewskiej 25.

1.

2.

3.

Jako jeden z niewielu wówczas właścicieli pracowni medalierskich w Warszawie (od 1852) był on autorem licznych medali, medalionów, medalików i biżuterii o wymowie patriotycznej. Medalion *Pamiętka po 1863 roku* wzorowano na rysunku Artura Grottgera wykonanego do IV kartonu *Widzenie* z jego martyrologicznego cyklu *Lithuania* z 1866 roku.

Bibl.: Dubrowska 2005, p. 149, il.

4.

PAMIĄTKI ROCZNICOWE

50 ROCZNICA POWSTANIA STYCZNIOWEGO, 1863–1864 / 1913–1914

4. Medal *Powstanie Styczniowe 1863–1913*

Srebro, bicie, śr. 50 mm; nr inw. MHW 24586 [il. 4], Wojciech Jastrzębowski (1884–1963), projekt Zakład Medalierski Braci Schneider (zał. 1880 r. w Wiedniu), wykonanie 1913, Wiedeń. A. Scena alegoryczna z postacią mężczyzny zrywającego kajdany z rąk pochylonej Polonii. R. W wieńcu laurowo-dębowym: W PÓŁWIEKOWĄ / ROCZNICĘ POWSTANIA STYCZNIOWEGO / 1863–1913 / KRAKÓW; niżej tarcza z herbem Krakowa. Sygn. na A.: „W. Jastrzębowski”.

Medal wydany został przez gminę miasta Krakowa. Jest jednym z niewielu medali projektowanych przez Wojciecha Jastrzębowskiego, grafika, malarza, profesora warszawskiej ASP, pracującego wówczas w Krakowie (1911–1921). Medal wybito w Wiedniu, zapewne w zakładzie Braci Schneider, w jednym egzemplarzu złotym, 20 srebrnych i 200 brązowych.

Bibl.: WNA, 1913, s. 29, il.; Strzałkowski 1981, p. 243.

5. Medal *Powstanie Styczniowe 1864–1914*

Srebro, bicie, śr. 23 mm, z uszkiem; nr inw. MHW 122/K [il. 5], Eugeniusz Marian Unger (1873–1938), projekt i wykonanie, 1914, Lwów. A. Tarcza trójpolowa ziem polskich – herb z czasów powstania, z obrazem Matki Boskiej Częstochowskiej w środku. W otoku: PÓŁWIEKOWA ROCZNICA POWSTANIA STYCZ. R. W wieńcu cierniowym napis: CZEŚĆ / POLEGŁYM / I STRACONYM / 1863/4. Sygn. na A.: EU.

Wytwórcą medalu był Eugeniusz Marian Unger, właściciel zakładu grawerskiego we Lwowie przy ulicy Chruszczyzny 7 (później Bourlarda 4). Zakład, funkcjonujący w latach 1909–1939, wypuszczał na rynek sporo medali i medalików o treści patriotycznej, co było przejawem liberalnej polityki władz austriackich wobec narodowych dążeń społeczeństwa polskiego. Produkcja firmy szczególnie upamiętniła 45 rocznicę powstania styczniowego obchodzoną w 1909 roku we Lwowie, w kwaterze jego uczestników na Cmentarzu Łyczakowskim. Podobnie w latach

5.

I wojny światowej upamiętniono 50., 52. i 53. rocznicę powstania, wydając meda-
liki i odznaki nakładem Lwowskiej Delegatury Naczelnego Komitetu Narodowego
wspólnie z Towarzystwem Uczestników Powstania z 1863 roku. Medal *Powstanie
Styczniowe 1864–1914* ukazał się nakładem Wilhelma Bernsteina, antykwarium,
wydawcy wielu medali religijno-patriotycznych, właściciela sklepu numizmatycz-
nego przy ulicy Ordynackiej 13 w Warszawie, czynnego do 1919 roku.

Bibl.: Strzałkowski 1981, p. 275, il. ; J. Mękicki, *Lwowski zakład grawerski Eugeniusza Mariana Ungera*,
„Biuletyn Muzeum Sztuki Medalierskiej”, 1988, nr 4/5, s. 7, p. 7, il.; Dubrowska 1994, p. 26, il.

53 ROCZNICA ROZPOCZĘCIA POWSTANIA STYCZNIOWEGO, 22 STYCZNIA 1863 / 1916

6. Odznaka

Błaszka brązowa, tłoczona, 28 x 28 mm, z uszkiem; nr inw. MHW 126/K [il. 6], wyrób grawerski, 1916,
Warszawa. Odznaka jednostronna, w kształcie tarczy zwieńczonej orzełkiem z rozpostartymi skrzy-
dłami i napisem poniżej: 1863–1916 / 22. Niesygnowana.

Jest jedną z odznak warszawskiej produkcji grawerskiej, będącej przejawem kulty-
wowania różnych rocznic patriotycznych przez mieszkańców Warszawy.

Bibl.: Dubrowska 1994, p. 172, il.

7. Odznaka

Błaszka brązowa, tłoczona, 12 x 40 mm, z zapinką; nr inw. MHW 116/K [il. 7], Eugeniusz Marian Unger
(1873–1938), projekt i wykonanie 1916, Lwów. Odznaka jednostronna, w kształcie rozwiniętej wstę-
gi, pośrodku tarcza z orzełkiem oraz datami po bokach: 1863 / 1916. Niesygnowana.

Odznakę według projektu pracowników Archiwum Miejskiego we Lwowie wyko-
nał zakład grawerski Eugeniusza Mariana Ungera (zob. inf. poz. kat. 5), a wydano
ją nakładem Lwowskiej Delegacji NKN i Towarzystwa Uczestników Powstania
1863 roku.

Bibl.: Opatek, z. 2, p. 14; Dubrowska 1994, p. 173, il.

6.

7.

STRACENIE CZŁONKÓW RZĄDU NARODOWEGO NA STOKACH CYTADELI, 52. ROCZNICA, 5 SIERPNIĄ 1916 ROKU

8. Medal

Srebro, bicie, śr. 28 mm, także z uszkiem; nr inw. MHW 121/K, MHW 24681, MHW 120/K [il. 8], Jan Knedler (1867–1926), projekt i wykonanie, 1916, Warszawa. A. Krzyż z wieńcem cierniowym i sercem rozdzielający datę: 5 VIII 1864, niżej: WARSZAWA. W otoku: RZĄDOWI NARODOWEMU STRACONEMU PRZEZ MOSKALI. R. Orzutek legionowy na tle skrzyżowanej szabli ze sztandarem; po bokach: 1914 / 1916, niżej: 6 VIII. W półkolu: CZEŚĆ LEGIONOM – LIGA KOBIEŃ P.W. Niesygnowany.

Medal jest jednym z serii medali, odznak i pierścieni upamiętniających w 1916 roku uroczystości rocznicowe stracenia członków Rządu Narodowego na stokach Cytadeli 5 sierpnia 1864 roku. W miejscu kaźni Romualda Traugutta, Rafała Krajewskiego, Józefa Toczyskiego, Romana Żulińskiego i Jana Jeziorańskiego wzniesiono krzyż dębowy, a u jego stóp, na płycie granitowej, wryto okolicznościowy napis. W uroczystościach wzięli udział członkowie władz miejskich, weterani 1863 roku oraz liczne delegacje organizacji społecznych.

Medal wybity został przez zakład artystyczno-grawerski Jana Knedlera w Warszawie (czynny 1896–1950 przy ulicy Nowy Świat 45), a wydany nakładem Ligi Kobiet Pogotowia Wojennego (przedstawienie z rewersu upamiętniało jednocześnie drugą rocznicę powołania Legionów Polskich w sierpniu 1914 roku).

Bibl.: Strzałkowski 1981, p. 345, il.; Dubrowska 1994, p. 174, il.

9. Odznaka

Srebro, bicie, 25 x 25 mm, z uszkiem; nr inw. MHW 202/K [il. 9], wyrób grawerski, 1916, Warszawa. Odznaka jednostronna, w kształcie kartusza zdobionego po bokach laurowymi festonami. Na tle krzyża z wieńcem cierniowym tablica z napisem: PAMIĘCI / STRACENIA / CZŁONKÓW RZĄDU / NARODOWEGO, niżej: 1864 + 5/8 + 1916. Niesygnowana.

Bibl.: WNA 1920, nr 1–6, s. 27; Opałek, z. 3, s. 11, p. 2; Dubrowska 1994, p. 176, il.

8.

9.

10.

10. Plakietka

Brąz, bicie, 21 x 36 mm; nr inw. MHW 156/K [il. 10], Wincenty Stefan Wiśniewski (1883–1945), projekt i wykonanie, 1916. Warszawa. Plakietka jednostronna, prostokątna, z przedstawieniem płyty nagrobnej z orłem, wieńcem cierniowym i gałązką wawrzynu; w tle kolumna Zygmunta, wieże katedry i zamku warszawskiego oraz słup szubienicy z datą: 5/8, po bokach: 1864 / 1916. Z prawej strony: CENIOM CZŁONKÓW / RZĄDU NARODOWEGO / W HOŁDZIE. Sygn. u dołu: WW i na odwrocie: Wiśniewski.

Plakietka wyrobu pracowni artystyczno-grawerskiej Wincentego Stefana Wiśniewskiego przy ulicy Trębackiej 7 w Warszawie (czynnej od 1915) stanowi przykład wojennej produkcji jednej z najaktywniejszych firm grawerskich tych czasów. Jej właściciel sam projektował i wydawał medale, odznaki, żetony, a przede wszystkim małe plakietki związane tematycznie z ówczesnymi wydarzeniami w Warszawie. Oryginalne w formie, bite stemplem o delikatnym rysunku stanowią ciekawy dokument wydarzeń warszawskich z lat 1914–1919.

Bibl.: Dubrowska 1994, p. 177, il.

11.

12.

11. Pierścień

Srebro, śr. 25 mm, tarcza 20x12 mm; nr inw. MHW 147/K [il. 11], wyrób grawersko-jubilerski 1916, Warszawa. Pierścień z owalną tarczą, na której znajduje się krzyż w wieńcu cierniowym, napis okolny: NA STOKACH CYTADELI 5 VIII 1916. Obrączka płaska z wybitym napisem: KRZYŻ NA MIEJSCU SZUBIENICY Z 1864 R. Niesygnowany.

Pierścienie, podobnie jak i inny rodzaj biżuterii z emblematami patriotycznymi, stały się niezwykle popularne w okresie I wojny światowej. Upamiętniały rocznice narodowe, ważne akty polityczne i tworzenie się różnych organizacji społecznych i narodowych. Z podobnymi motywami wyrabiano broszki, wisiorki, breloczki czy spinki do krawatów. Trudno dziś ustalić wytwórców tego rodzaju produkcji wojennej, przy czym najczęściej były to warszawskie zakłady artystyczno-grawerskie Jana Chylińskiego przy ulicy Elektoralnej 30 i Jana Knedlera przy ulicy Nowy Świat 45.

Bibl.: Bigoszevska 1974, s. 3, il.; Dubrowska 1994, p. 179, il.

12. Pierścień

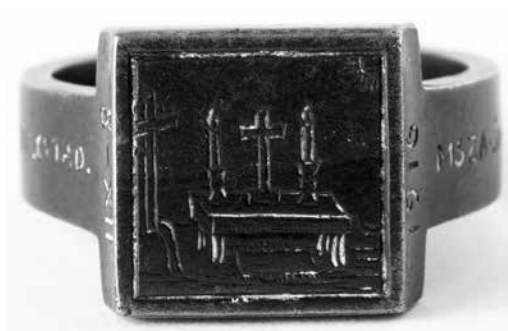
Srebro, śr. 21 mm, tarcza 20 x 12 mm; nr inw. MHW 144 [il. 12], wyrób grawersko-jubilerski, 1916, Warszawa. Pierścień z orłem w ażurowym rombie, u góry z krzyżem, u dołu z trupa czaszką oraz napisem na krawędziach: STOKI CYTADELI UŚWIĘCONE MĘCZEN. POLAKÓW. Obrączka płaska z wybitym napisem: x POŚWIĘCENIE KRZYŻA W D. 5 VIII 1916 x. Niesygnowany. Inf. zob. kat. nr 11
Bibl.: Bigoszevska 1974, s. 3, il.; Dubrowska 1994, p. 180, il.

13. Pierścień

Srebro, śr. 20 mm, tarcza 23 x 15 mm; nr inw. MHW142/K [il. 13], wyrób grawersko-jubilerski / 1916, Warszawa. Pierścień z orłem w ażurowym rombie zwieńczonym krzyżem, po bokach data: 5 VIII 1916; z napisem na krawędziach: CZEŚĆ PAMIĘCI / RZĄDU NARODOWEGO. Obrączka płaska z napisem: STRACONY NA STOKACH CYTADELI WARSZ. 5 VIII 1864. Niesygnowany. Inf. zob. kat. nr 11
Bibl.: Bigoszevska 1974, s. 3; Dubrowska 1994, p. 181, il.

13.

14.

14. Pierścień

Metal czerniony, śr. 20 mm, tarcza 10 x 12 mm; nr inw. MHW 129/K [il. 14], wyrób grawersko-jubilerski, 1916, Warszawa. Pierścień z prostokątną tarczą, na której znajduje się grawerunek z wyobrażeniem ołtarza z krzyżem i dwiema świecami oraz wolno stojącym krzyżem z lewej i tarczą stołeczną z prawej strony. Obrączka płaska z napisem: MSZA ŚW. POŁOWA ZA POWSTAŃCÓW POD KRZYŻEM NA STOK. CYTAD. Niesygnowany. Inf. zob. kat. nr 11.

Bibl.: Dubrowska 1994, p. 182, il.

54 ROCZNICA POWSTANIA STYCZNIOWEGO, 1917

15. Medal

Brąz, bicie, śr. 32 mm; nr inw. MHW 114/K, MHW 115/K [il. 15.], Wincenty Stefan Wiśniewski (1883–1945), projekt i wykonanie, 1917, Warszawa. A. Przedstawienie rozrywającego kajdany powstańca w czamarcie i ze wzniesioną szablą oraz z orłem z rozpostartymi skrzydłami. R. Przedstawienie leżących czaszek i kości ludzkich z gałązką palmową na tle placu Zamkowego w Warszawie; napisy: W 54 ROCZNICĘ / POWSTANIA STYCZNIOWEGO –1863–1917., Sygn. na A.: „W. S. Wiśniewski”, na R.: „WW”. Zob. także inf. kat. nr 10

Medal wybity przez Wincentego Stefana Wiśniewskiego w brązie i cynku w jego pracowni artystyczno-grawerskiej przy ulicy Trębackiej 7.

Bibl.: WNA 1917, nr 3, s. 160; Strzałkowski 1981, p. 391, il.; Dubrowska 1994, p. 281, il.

16. Medal

Srebro, bicie, śr. 26 mm; nr inw. MHW 113/K, MHW 24680 [il. 16.], wyrób medalierski, 1917, Warszawa. A. Tarcza z orłem i Pogonią oraz dwiema gałązkami: laurową i dębową. Otok perełkowy. R. Krzyż opleciony koroną cierniową i napis: 18-63/ 22 STYCZNIA 1917, wokoło: PAMIĘCI BOJOWNIKÓW ZA WOLNOŚĆ I OJCZYZNĘ. Niesygnowany.

Bibl.: WNA 1917, nr 3, s. 163; Strzałkowski 1981, p. 392, il.; Dubrowska 1994, p. 283, il.

15.

17. Medalik

Aluminium, śr. 22 mm, z uszkiem; nr inw. MHW 123/K [il. 17], Stanisław Witkowski (grawer), wykonanie stempli Paweł Bitchan (właściciel zakładu medalierskiego), wybite, 1917, Warszawa. A. Przedstawienie mogiły z krzyżem na tle drzew i sztachet z napisem: 8 MAJA 1863. U góry półkole: MOGIŁA W IGNACEWIE 8 MAJA 1863. R. Orzełek i napis: OBCHÓD / 1 LIPCA / 1917 r. Otok perełkowy. Sygn. na A.: SW.

Medalik upamiętnia 54. rocznicę bitwy pod Ignacem, gdzie 8 maja 1863 roku oddział powstańczy pod dowództwem Edmunda Taczanowskiego został pobity przez wojska rosyjskie. Uroczystości upamiętniające to wydarzenie obchodzono w Warszawie 1 lipca 1917 roku. Medalik wykonany został ze stempli rytowanych przez warszawskiego grawera Stanisława Witkowskiego w zakładzie brązowniczo-medalierskim Pawła Bitchana przy ulicy Długiej 51 w Warszawie.

Bibl.: Strzałkowski 1981, p. 384; Dubrowska 1994, p. 284, il.

18. Odznaka

Srebro, emalia, śr. 27 mm, z zapinką; nr inw. MHW 118/K, Henryk Waldyn (rytownik i cyzeler), projekt i wykonanie, 1917, Kraków. Odznaka okrągła o guzełkowej krawędzi wypełniona czerwoną emalią z orzełkiem oraz tarczą z napisem: 22 / 1863–1917 / STYCZNIA. W otoku promienie słoneczne i dwie gałązki wawrzynu. Niesygnowana.

Odznaka wydana została w Krakowie w pracowni grawerskiej Henryka Waldyna z inicjatywy Ligi Kobiet Naczelnego Komitetu Narodowego. Odznakę wybito w różnych wersjach: także wypełnioną czarną emalią, z zapinką (MHW 119/K) [il. 18] oraz tłoczoną i szlancowaną w szarym metalu, na szpilce (MHW 117/K).

Bibl.: Opatek, z. 3, s. 11–12; Dubrowska 1994, p. 285–287, il.

70. ROCZNICA WYBUCHU POWSTANIA STYCZNIOWEGO, 1933

19. Odznaka Krzyż 70-lecia Powstania Styczniowego

Srebro, emalia, 20 x 20 mm, wstążka czerwona rypsowa; nr inw. MHW 15535 [il. 19], wyrób grawersko-jubilerski, 1933, Warszawa. Odznaka jednostronna w kształcie krzyża równoramiennego, wypełnionego czarną emalią. W środku okrągła tarcza z herbami Polski, Litwy i Rusi, na ramionach rozłożone daty: 1863 / 22-1 / 1933. Niesygnowana.

16.

17

18

Odnazka pamiątkowa dla weteranów powstania 1863 roku ustanowiona uchwałą Komitetu Obywatelskiego Obchodów 70-lecia Powstania Styczniowego w 1933 roku. Na rewersie odznak figuruje zazwyczaj numer ich nadania. Opisany obiekt występuje bez numeru. Nadany kuratorce i opiekunce schroniska dla weteranów pani Janinie Korsakowej (zm. 1965), ofiarodawczyni tej odznaki dla Muzeum.

MEDALIONY PORTRETOWE

ROMUALD TRAUĞUTT (1826–1864), DZIAŁACZ NIEPODLEGŁOŚCIOWY, GENERAL, OSTATNI DYKTATOR POWSTANIA STYCZNIOWEGO

20. Medalion

Brąz, odlew, śr. 217 mm; nr inw. MHW 4319 [il. 20], Stanisław Roman Lewandowski (1859–1940), projekt i wykonanie około 1924, Warszawa. Popiersie w prawo, napis otokowy: ROMUALD* 1826 TRAVGVTT / 5.VIII.1864 / STRACONY NA STOKACH CYTADELI W WARSZAWIE i poziomy: DYKTATOR RZĄDV NARODOWEGO / W WALCE O NIEPODLEGŁOŚĆ. Sygn.: Lewandowski.

Medalion wypracowany przez rzeźbiarza i medaliera, pracującego w Warszawie w latach 1924–1925 na stanowisku głównego medaliera w Mennicy Państwowej, a później, od 1932 roku, konserwatora na Zamku Królewskim.

Bibl.: Dubrowska 2005, p. 120, il.

19.

21. Medalion

Brąz, odlew, śr. 257 mm; nr inw. MHW 50/JM [il. 21.], Zofia Trzcińska-Kamińska (1890–1977), projekt i wykonanie (?) Władysław Miecznik (1903–1989), odlew, ok. 1933, Warszawa. Głowa lekko w prawo, z krótkimi włosami, wąsami, w okularach. Tło fakturowane i patynowane na zielony kolor. Niesygnowany.

Wizerunek wzorowany zapewne na przedstawieniu Romualda Traugutta z rewersu obiegowej monety dziesięciotłotowej z 1933 roku według projektu Z. Trzcińskiej-Kamińskiej. Odlew medalionu wykonany został prawdopodobnie z modelu samej rzeźbiarki w pracowni medaliersko-grawerskiej Władysława Miecznika około 1933 roku.

Bibl.: Obiekt pochodzi z pracowni Władysława Miecznika, przekazany Muzeum przez syna Jerzego i Martę Mieczników w 2010 roku.

22. Plakieta

Brąz, bicie; 94 x 62 mm; nr inw. MHW 25590 [il. 22.], Józef Aumiller (1892–1963), projekt i wykonanie, Mennica Państwowa w Warszawie, wybite i wydanie 1938, Warszawa. Popiersie *en face*, głowa w lewym profilu; napisy u góry: 1863 / 1938, u dołu w odcinku: ROMVALD TRAVGUTT. Sygn.: J. Aumiller i znak mennicy.

Jedna z plaket portretowych wydawanych seryjnie przez Mennicę Państwową w Warszawie w latach 1926–1939. Plakieta z portretem Romualda Traugutta upamiętnia 75. rocznicę powstania styczniowego. Bibl.: Strzałkowski 1983, p. 56; Dubrowska 1994, p. 121, il.

23. Medalion *Cztery medaliony z 1863 r.*

Brąz, odlew; śr. 200 mm; nr inw. MHW 4488 [il. 23.], Wacław Kowalik (1913–1983), projekt i wykonanie 1863, Warszawa. Medalion z czterema portretami we wklęsłych kręgach, pośrodku daty: 1863 / 1963 i napis wokoło: ROMUALD TRAU GUTT + ZYGMUNT PADLEWSKI + WALERY WRÓBLEWSKI + JAROSŁAW DĄBROWSKI. Sygn.: W. Kowalik 64.

Medalion z postaciami bohaterów powstania styczniowego upamiętnia 100 rocznicę jego rozpoczęcia. Bibl.: Dubrowska 2005, p. 150.

20.

21.

PAMIĄTKI PO ANDRZEJU JAKÓBKIEWICZU (1843–1924), SYBIRAKU I WETERANIE POWSTANIA STYCZNIOWEGO*

24. Odznaczenie wojskowe *Krzyż Walecznych* wraz z *legitymacją nadania*

Brąz, bity, sztabcowany, 42 x 42 mm, na wstążce jedwabnej, amarantowej z białymi paskami wzdłuż brzegów, szer. 37 mm; nr inw. MHW 15985; A/V/29 [il. 24], wyrób gawerski. Ustanowiony uchwałą z 11 sierpnia 1920 roku; nadany 3 sierpnia 1921 roku, Warszawa. Odznaką jest krzyż typu kawalerskiego. A. Tarcza środkowa pięciokątna z wizerunkiem orła państwowego, na ramionach krzyża: NA-POLU-CHWAŁY-1920. R. Tarcza środkowa pięciokątna z wieńcem wawrzynu na mieczu obosiecznym, na ramionach poziomych krzyża: WALE-CZNYM. Na górnym ramieniu wybitny numer: 37018. Niesygnowane.

Odznaczenie wraz z legitymacją nadania na nazwisko ppor., weterana 1863 roku, Andrzeja Jakóbkiewicza (nr 37018), wydane zostało przez Ministerstwo Spraw Wojskowych.

Bibl.: Bigoszewska 1989, s. 63–64.

25. Order wojskowy *Virtuti Militari kl. V* wraz *legitymacją tymczasową*

Metal srebrzony, złożony, emalia, bity, sztabcowany, 39 x 38 mm; nr inw. MHW 15986/1-2 [il. 25], wyrób gawerski. Przywrócony uchwałą z 1 sierpnia 1919 roku; nadany 26 maja 1923 roku. Warszawa. Odznaką orderu (według wzoru 1919–1939) jest krzyż typu kawalerskiego zakończony na narożach kulkami. A. Na tarczy środkowej orzeł okolony wieńcem laurowym; na ramionach rozłożony napis: VIR-TUTI-MILI-TARI. R. Na tarczy środkowej, w wieńcu laurowym, napis: HONOR / I / OJCZYŻNA / 1792. Na dolnym ramieniu krzyża numer: 8709.

Odznaczenie wraz z tymczasową legitymacją nadania na nazwisko porucznika, weterana 1863 roku, Andrzeja Jakóbkiewicza (nr 8709) wydane zostało przez Biuro Kapituły Orderu Wojskowego *Virtuti Militari* z datą 26 maja 1923 roku.

Bibl.: Bigoszewska 1989, s. 47–55.

22.

23.

24.

26. Odznaka Stowarzyszenia Weteranów 1863–1864

Srebro, emalia, 27 x 27 mm, z gwintem i nakrętką; nr inw. MHW 15987 [il. 26], wyrób jubilerski. Przetom XIX/XX wieku lub po 1919 roku, Warszawa. Odznaka na biało-czerwonej rozetce. Na tle panoplii pod koroną dwupolowa tarcza z czerwonej emalii z nałożonymi srebrnymi Orłem i Pogonią. U dołu, na rozwiniętym kartuszu: ST.1863/4 W. Niesygnowana.

*Andrzej Jakóbkiewicz (1843–1924), uczestnik powstania styczniowego, walczył w oddziałach na ziemi radomskiej, piotrkowskiej i w Lasach Świętokrzyskich. Po upadku powstania więzion w warszawskiej Cytadeli. Został zesłany do obwodu jakuckiego, gdzie przebywał dziewięć lat, pracując między innymi w kopalniach złota. Do kraju powrócił w 1881 roku, osiedlił się w Kielcach. Do 1917 roku pełnił tam funkcję buchaltera w Miejskim Towarzystwie Kredytowym; był też radnym. Jako weteran powstania w 1919 roku wraz ze stopniem oficerskim otrzymał prawa także do emerytury (ustawa sejmowa z 2 sierpnia 1919 roku). Należał do Stowarzyszenia Weteranów 1863–1864, a w latach następnym uhonorowano go Krzyżem Walecznych (1921) oraz srebrnym krzyżem Orderu Virtuti Militari (1923). Zmarł w Kielcach, a pochowany został na tamtejszym starym cmentarzu. Spuściznę po Andrzeju Jakóbkiewicz (fotografie i materiały archiwalne) przekazała do Muzeum Hanna Romiszowska, córka powstańca, zob. Dział Ikonografii: AF 18359-18370 i 21032-21068 oraz w Archiwum MHW: A/V/23-26.

Skróty bibliograficzne

Bigoszevska 1974

Bigoszevska W., *Polski pierścień patriotyczny w historii*, „Kolekcjoner polski”, dodatek do „Kuriera Polskiego”, 1974, nr 3–7.

Bigoszevska 1989

Bigoszevska W., *Polskie ordery i odznaczenia*, Warszawa 1989.

Czapski

Czapski-Hutten E., *Catalogue de la collection des medailles et monnaies polonaises*, Kraków 1871–1916.

Dubrowska 1994

Dubrowska M., *Pamiętki I wojny światowej w Muzeum Historycznym m.st. Warszawy. Zbiór Krzysztofa Klingera*, Warszawa 1994.

25.

26.

Dubrowska 2005

Dubrowska M., *Medaliony i plakietki. Katalog zbiorów Muzeum Historycznego m.st. Warszawy*, Warszawa 2005.

Jędrzyk-Migdalska, Tryka

Jędrzyk-Migdalska E., Tryka G., *Najciekawsze medale ze zbiorów Muzeum Mazowieckiego w Płocku*, Płock 1996.

Opałek, z. 3

Opałek M., *Pamiętki polskie 1914-1917. Odznaki, medale, plakietki. Zeszyt trzeci*, Kraków 1917.

Strzałkowski 1981

Strzałkowski J., *Medale polskie 1901-1944*, Warszawa 1981.

Strzałkowski 1982

Strzałkowski J., *Słownik medalierów polskich i z Polską związanych 1508-1965*, Warszawa 1982.

Szyszko-Czyżak

Szyszko-Czyżak A., *Medale i medaliony polskie z XIX wieku w zbiorach Muzeum Okręgowego w Toruniu*, Toruń 2001.

Więcek 1972

Więcek A., *Dzieje sztuki medalierskiej w Polsce*, Kraków 1972.

WNA

„Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne”, Kraków 1889-1949.